

Jan Daan van Dam

Diana en haar nimfen tijdens het spel, een 'porceleynen schilderij' uit Delft van ca. 1690–1710

In 1996 ontving de afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid een bijzondere Delftse plaque uit ongeveer 1690–1710, beschilderd met een *Diana en haar nimfen tijdens het spel*, ten geschenke van een particulier (afb. 1).¹ Plaques hebben in de zogenaamde tweede bloeiperiode van de Delftse faïence-industrie (ca. 1685–1720) een veel kleiner deel van de productie van de sierkeramiek gevormd dan in de periode daarvoor. Hoewel het, na het prikken van de doorstuijsjablone, zeker in de bedoeling heeft gelegen om meer plaques met dezelfde voorstelling te schilderen, en dit ook heel wel mogelijk is gedaan, is deze *Diana en haar nimfen* het tot nu toe enig bekende exemplaar.

Plaques van 'Hollants porceleyn', zoals men de Delftse faïence in de zeventiende eeuw technisch gezien ten onrechte noemde, moeten betrekkelijk algemeen zijn geweest. Frederik van Frytom (werkzaam ca. 1660–1702) had zich geheel op dit specialisme toegelegd en kon als zelfstandig werkend faïenceschilder in Delft daarmee zelfs in zijn bestaan voorzien. Hij schilderde zijn *porceleynen schilderijen* naar eigen inventie. Voor het overgrote deel van de Delftse faïence plaques is daarentegen gebruik gemaakt van prenten als voorbeeld. Deze, of daarvan afgeleide tekeningen, werden vaak tot doorstuijsjablonen geprepareerd, de zogenaamde sponsen. Deze werden doorgaans samen bewaard en waren een essentieel hulp-

middel in het faïencebedrijf. *Versheyde sponsen ende printen in een kasge over de betstede* worden bijvoorbeeld vermeld in de in maart 1636 opgemaakte inventaris van de kort daarvoor overleden Delftse plateelbakker Egbert Jansz. van Swennen.²

Behalve schilderijen werden landkaarten en prenten veelvuldig als wanddecoratie gebruikt. De belangstelling om in plaats van een goedkoop schilderij of een dure prent een plaque van 'Hollants porceleyn' met de afmetingen van een niet te klein schilderij te bestellen, lijkt geremd te zijn door de maximale grootte – het was moeilijk om kleiplaten groter dan 50 x 50 cm tijdens het stookproces vlak te houden –, de breekbaarheid van het materiaal en de geringe geografische spreiding van het ambacht: plaques werden in de tweede helft van de zeventiende eeuw alleen in Delft gemaakt.

Plaques waren aanvankelijk slechts iets dikker uitgevoerde, wat groter gemaakte tegels. Deze konden niet zonder houder – in de zeventiende eeuw een houten lijst – opgehangen worden. Een vroeg voorbeeld van zo'n plaque wordt vermeld in de inventaris van de boedel van de in 1640 te Delft overleden Abraham Pietersz.: *twee achtkante ebberlijsten met porceleynen schilderijen*.³ Zo'n omschrijving bevestigt hoe deze voorwerpen destijds werden gebruikt. In de twintigste eeuw beschouwde men zeventiende-eeuwse plaques echter als objecten die bij verzamelingen faïence behoorden, zelfs als belang-

Afb. 1. Plaque van faïence, Delft, ca. 1690–1710.
 H. 43 cm, br. 46,3 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.
 Schenking mevrouw K.J.E. Bloemhoff-Scholtz,
 Amsterdam, 1996.

rijke voorbeelden uit de vroege periode van de Delftse productie. Om die reden werden ze met schotels en andere voorwerpen van faïence in vitrinekasten opgesteld. Houten lijsten, zeker om de kleinere plaques, pasten toen niet meer in het beeld van die verzamelaars en zullen zijn verwijderd.

Dankzij drie uitzonderlijke voorbeelden in het Rijksmuseum kan ook nu nog een beeld worden gevormd hoe de plaques er oorspronkelijk met hun lijst hebben uitgezien. Aan het einde van de zeventiende eeuw kreeg men in

de faïence-industrie meer oog voor verfijning en ging men in enkele bedrijven ook plaques met plastisch gevormde, met de vlakke plaat één geheel vormende randen produceren. Twee van dergelijke plaques met landschappen, zonder twijfel een paar vormend en omstreeks 1700 gemaakt in de plateelbakkerij De Witte Starre, bevinden zich reeds lang in de verzameling als bruikleen van een particulier (afb. 2).⁴ De rand imiteert een gesneden houten lijst met medaillons met putti, bloemen en op de hoeken een buitenwaarts gericht

Afb. 2. Plaque van faïence, Delft, ca. 1690–1720, plaatelbakkerij DE WITTE STARRE onder DAMMAS HOFDIJCK. H. 39 cm, Br. 37,5 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

blad. Zo rijk uitgevoerde lijsten moeten echter een uitzondering zijn geweest. Een derde plaque geeft ongetwijfeld de meer gebruikelijke situatie weer (afb. 3). Deze is voorzien van een rand in donkerpaars die een simpele houten lijst met een houten ophangoog imiteert. Deze plaque, een bruikleen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap⁵ en in verband met de voorstel-

ling reeds eerder beschreven,⁶ stamt uit het derde kwart van de achttiende eeuw maar is vermoedelijk een herhaling van een ouder voorbeeld, waarbij men voor het gemak de oorspronkelijke houten lijst in aardewerk heeft meegewormd.

De onderwerpen van de voorstellingen op plaques sloten tot ca. 1685 aan bij dat wat in de schilderkunst van die periode gangbaar

Afb. 3. Plaque van faïence, Delft, ca. 1750–1770. H. 19,5 cm. Br. 19,5 cm. Rijksmuseum, Amsterdam (in bruikleen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap).

Afb. 4. Prent met Diana en haar nimfen tijdens het spel, naar een schilderij van Domenichino door Pierre Scalberge, Parijs 1637.

was: landschappen, soms gestoffeerd met bijbelse voorstellingen, en zeegezichten. Daarna lijkt men alles in de Delftse faïence-industrie wel te hebben willen veranderen. Men voerde de beste stukken met meer verfijning uit, men ontwikkelde nieuwe kleuren en modellen en zocht naar andere onderwerpen. Deze vond men onder andere in de mythologie.

Diana en haar nimfen tijdens het spel is gevolgd naar een in 1637 door de Franse graveur Pierre Scalberge (ca. 1592–1641) vervaardigde prent⁷ naar een schilderij door Domenichino (1581–1641) dat zich thans in de Galleria Borghese te Rome bevindt (afb. 4).⁸ Dit schilderij was al snel zo bekend geworden dat Willem van Haecht II (1593–1637) het opnam in zijn schilderij *Alexander de Grote bezoekt de studio van Apelles*, dat zich thans in het Mauritshuis bevindt.⁹ Dat deze voorstelling van Diana en haar nimfen voor een plaque werd gekozen, is dan ook niet vreemd.

Het formaat van de prent, die 29 x 42,2 cm meet, moest voor de plaque worden aangepast. De plateelschilder vergrootte de schaal van de voorstelling met ongeveer 30% en reduceerde de compositie vervolgens in de breedte door aan Diana's rechterzijde twee nimfen en een hond weg te laten. Voor het overige volgde hij de prent tot in de kleinste details. Rechtopstaand gebakken heeft de plaque aan de onderzijde iets te veel vuur gehad waardoor de tinglazuur zo vloeibaar is geworden dat de beschildering enigszins is uitgelopen.

Deze aanwinst heeft de verzameling Delftse faïence verrijkt met een grote en fraaie plaque uit de belangrijkste periode van de Nederlandse faïence-industrie.

Noten

¹ Inv.nr. BK-1996-4, schenking mevrouw K.J.E. Bloemhoff-Scholtz, Amsterdam.

² J.D. van Dam, 'Geleyersgoet en Hollants Porceleyn', *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van vrienden van de Ceramiek* 108 (1982/4), p. 84.

³ *Op.cit.* (noot 2), p. 22.

⁴ Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. BK-BR-574.

⁵ Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. BK-BR-536.

⁶ I.Q. van Regteren Altena, 'Een omlijste plaque van Delfts maaksel', *Mededelingenblad Vrienden van de Nederlandse Ceramiek* 37 (1964), pp. 23-29.

⁷ Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. RP-P-OB-72763.

⁸ R.E. Spear, *Domenichino*, New Haven 1982, pp. 192-194, cat.nr. 52, afb. 173-175.

⁹ B. Broos, *Liefde, list en lijden. Historiestukken in het Mauritshuis*, Den Haag/Gent 1993, nr. 15.

Keuze uit de aanwinsten

Afb. 1a–b. Specerijenservies van zilver met resten van vergulding.

Houder: H. 27,1 cm, Diam. onderblad 16,8 cm, Gew. 325 gr.

Oliekannetje: H. 18 cm, Br. 10,9 cm, D. 6,5 cm, Gew. 248 gr.

Strooier met ronde gaatjes: H. 17,4 cm, Diam. 6,5 cm, Gew. 189 gr.

Strooier met ruitvormige gaatjes: H. 17,4 cm, Diam. 6,3 cm, Gew. 193 gr.

Zoutvat: H. 16,9 cm, Diam. 6,3 cm, Gew. 204 gr.

Gew. totaal: 1168 gr.

AMSTERDAM, 1642, toegeschreven aan ANTHONY GRILL.

Merken: Aan de onderzijde van de houder en op de voetrand van het oliekanntje, van de twee strooiers en van het zoutvat: Amsterdam, jaarletter L = 1642, meestersteken ooievaar tussen AG, toegeschreven aan Anthony Grill (twee maal afgeslagen aan de onderzijde van de houder).

Opn.: Het servies bestaat uit een houder met een kannetje voor olie, een zoutvat met een deksel en twee strooibussen, vermoedelijk voor twee soorten peper. Van dit tot op heden onbekende type voorwerp is geen tweede exemplaar

bekend. Wel komt een vergelijkbare set, zij het met enigszins afwijkende onderdelen, voor op een anonieme prent naar Jan Luyken, uitgebracht als aankondiging van een in 1689 te Durgerdam gehouden loterij van zilveren voorwerpen (Rijksprentenkabinet, inv.nr. RP-P-OB-47495; J.R. ter Molen, 'De loterijprent van Durgerdam, Een overzicht van het Nederlandse zilver uit de late zeventiende eeuw in woord en beeld', *Antiek* 27 (1992), p. 112, afb. 1). Het ensemble werd uitgelooft als derde prijs van de loterij en staat als volgt omschreven: een *Silver Servies, waardig met fatsoen 130 guld*. De term servies duidt erop, dat de verschillende losse onderdelen als bij elkaar passend geheel gemaakt zijn. Dit specerijenservies is de vroegst bekende vorm van een in Nederland vervaardigd servies voor wereldlijk gebruik. De ontdekking ervan heeft een belangrijk element toegevoegd aan onze kennis van tafelgebruiken in Nederland in de zeventiende eeuw.

Anthony Grill heeft zich omstreeks 1630 in Amsterdam gevestigd, samen met zijn broers Andries en Johannes die eveneens zilversmid waren

en van wie een aantal werken bewaard is gebleven. Van laatstgenoemde meester bevinden zich in het Kremlin te Moskou een strooibus en een oliekanntje uit 1643, nagenoeg identiek aan die van het servies van Anthony (G.A. Markova, *Gollandskoje serebro...*, Moskou 1990, nrs. 45 en 46). Ook deze voorwerpen, die vermoedelijk als gezantschapsgeschenken naar Rusland zijn gekomen, zullen oorspronkelijk deel van een servies hebben uitgemaakt. Van de hand van Anthony is behalve dit servies een paar zoutvaten met het wapen Le Maire uit 1646 bekend, waarvan er zich één in Museum Boijmans Van Beuningen bevindt (J.R. ter Molen, *Zilver, Catalogus van de voorwerpen van edelmetaal in de collectie van het Museum Boijmans-van Beuningen*, Rotterdam 1994, nr. 25) en één in het Amsterdams Historisch Museum (cat.tent. *Meesterwerken in zilver. Amsterdams zilver 1520–1820*, Amsterdam (Museum Willet-Holthuysen) 1984, nr. 36).